

(ISSN: 2587-0238)

Kaymaz, M. (2026). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Demir-Çelik Sektörü Ve Yoksulluğa Etkisi, *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 11(32), 131-142.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.803>

Article Type (Makale Türü): Araştırma Makalesi

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE DEMİR-ÇELİK SEKTÖRÜ VE YOKSULLUĞA ETKİSİ

Murat KAYMAZ

Muş Alpaslan University, Muş, Türkiye, m.kaymaz@alparslan.edu.tr.

ORCID:0000-0003-1366-7827

Gönderim tarihi: 02.01.2025

Kabul tarihi: 27.02.2026

Yayın tarihi: 15.03.2026

ÖZ

Demir-çelik sektörü, sanayileşme sürecinin temel girdilerinden biri olarak ekonomik kalkınma, altyapı yatırımları ve sanayi üretimi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte demir-çelik üretimi devletçi sanayileşme politikalarının merkezinde yer almış ve özellikle 1930’lu yıllardan itibaren kamu öncülüğünde gerçekleştirilen yatırımlarla kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Bu çalışma, Cumhuriyet döneminde Türkiye’de demir-çelik sektörünün tarihsel gelişimini incelemeyi ve sektörün üretim yapısı, dış ticaret performansı ve bölgesel sosyo-ekonomik etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada tarihsel ve betimsel analiz yöntemi kullanılmış; erken Cumhuriyet dönemi (1923–1950), planlı kalkınma dönemi (1960–1980) ve 1980 sonrası liberalizasyon süreci karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, demir-çelik sektörünün ithal ikameci sanayileşme politikaları çerçevesinde geliştiğini ve üretim kapasitesinde önemli artışlar yaşandığını göstermektedir. Bununla birlikte sektörün hammadde bağımlılığı ve ürün kompozisyonu gibi yapısal özellikleri nedeniyle dış ticaret dengesinde kalıcı sorunlar devam etmektedir. Araştırma ayrıca demir-çelik yatırımlarının Karabük, Ereğli ve İskenderun gibi sanayi merkezlerinde istihdam ve bölgesel gelir düzeyini artırarak yerel ekonomik yapıyı dönüştürdüğünü ve dolaylı olarak yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlayabildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sektörün sermaye yoğun yapısı, yoksulluğu azaltıcı etkinin büyük ölçüde yan sanayi gelişimi, bölgesel ekonomik bağlantılar ve nitelikli istihdam olanaklarına bağlı olduğunu göstermektedir. Çalışma, Türkiye’nin sanayileşme deneyimini demir-çelik sektörü üzerinden değerlendirerek sanayi politikaları, dış ticaret yapısı ve yoksulluk arasındaki ilişkiye dair literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Demir-Çelik Sanayi, Sanayileşme, Dış Ticaret, İthal İkamesi, Yoksulluk.

Sorumlu Yazar: Lecturer, Murat Kaymaz, Muş Alpaslan University, m.kaymaz@alparslan.edu.tr

Etik Kurul Onayı: Buraya etik kurul onayının alındığı kurum adı, gün/ay/yıl olarak tarih ve sayısı yazılmalıdır. Çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

İntihal/Etik: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir.

THE IRON AND STEEL SECTOR IN TÜRKİYE DURING THE REPUBLICAN PERIOD AND ITS IMPACT ON POVERTY

ABSTRACT

The iron and steel sector constitutes one of the fundamental inputs of the industrialization process and holds a strategic importance for economic development, infrastructure investment, and industrial production. Following the establishment of the Republic, iron and steel production in Türkiye was placed at the center of state-led industrialization policies and gradually developed into an institutionalized sector through public investments, particularly from the 1930s onward. This study aims to examine the historical development of the iron and steel sector in Türkiye during the Republican period and to analyze the sector's production structure, foreign trade performance, and regional socio-economic impacts. The study employs historical and descriptive analysis methods and comparatively examines three main periods: the early Republican era (1923–1950), the planned development period (1960–1980), and the post-1980 liberalization process. The findings indicate that the iron and steel sector developed largely within the framework of import-substitution industrialization policies and experienced a significant increase in production capacity. However, persistent structural problems in the foreign trade balance continue due to factors such as raw material dependency and product composition. The study also demonstrates that iron and steel investments contributed to transforming local economic structures by increasing employment and regional income levels in industrial centers such as Karabük, Ereğli, and İskenderun, thereby indirectly contributing to poverty reduction. Nevertheless, the capital-intensive nature of the sector suggests that its poverty-reducing effects largely depend on the development of supporting industries, regional economic linkages, and the expansion of qualified employment opportunities. By examining Türkiye's industrialization experience through the iron and steel sector, this study aims to contribute to the literature on the relationship between industrial policy, foreign trade structure, and poverty.

Keywords: Iron and Steel Industry, Industrialization, Foreign Trade, Import Substitution, Poverty.

GİRİŞ

Sanayileşme sürecinde demir-çelik sektörü, gerek üretim yapısının derinleşmesi gerekse diğer sanayi kollarıyla kurduğu ileri ve geri bağlantılar nedeniyle stratejik bir konuma sahiptir. Ulaştırma altyapısından savunma sanayiine, makine imalatından inşaat sektörüne kadar geniş bir kullanım alanına sahip olan demir-çelik ürünleri, ekonomik kalkınmanın temel girdileri arasında yer almaktadır. Bu nedenle demir-çelik sanayinin gelişim düzeyi, ülkelerin sanayi kapasitesi ve dış ticaret yapısı hakkında önemli göstergeler sunmaktadır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye, Osmanlı Devleti'nden sınırlı bir sanayi altyapısı devralmış; sanayileşme süreci büyük ölçüde devlet öncülüğünde şekillenmiştir. Özellikle 1930'lu yıllardan itibaren uygulamaya konulan devletçi sanayileşme politikaları çerçevesinde demir-çelik sektörü, ekonomik bağımsızlık ve ulusal kalkınma hedeflerinin merkezinde yer almıştır. Erken Cumhuriyet döneminde Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları ile başlayan bu süreç, planlı kalkınma döneminde Ereğli ve İskenderun tesislerinin devreye girmesiyle hem üretim kapasitesi hem de ürün çeşitliliği açısından genişlemiştir. 1980 sonrası dönemde ise liberalizasyon politikaları ve özelleştirme uygulamaları, sektörün kurumsal yapısında ve dış ticaret ilişkilerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Buna karşın, Türkiye'de demir-çelik sektörünün üretim artışına rağmen dış ticaret dengesinde kalıcı bir iyileşme sağlanamaması, sektörün yapısal özelliklerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle hammadde bağımlılığı, ürün kompozisyonu ve küresel rekabet koşulları, demir-çelik sanayinin dış ticaret performansını belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Cumhuriyet dönemi boyunca demir-çelik sektörünün üretim ve dış ticaret dinamiklerinin tarihsel bir perspektifle ele alınması, Türkiye'nin sanayileşme deneyiminin anlaşılması açısından önem Sanayileşme sürecinde demir-çelik sektörü, üretim yapısının derinleşmesi ve diğer sanayi kollarıyla kurduğu ileri ve geri bağlantılar nedeniyle stratejik bir konuma sahiptir. Ulaştırma altyapısı, savunma sanayii, makine imalatı ve inşaat gibi temel sektörlerin ana girdisi olan demir-çelik ürünleri, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye, Osmanlı Devleti'nden sınırlı bir sanayi altyapısı devralmış ve sanayileşme süreci büyük ölçüde devlet öncülüğünde şekillenmiştir. Özellikle 1930'lu yıllardan itibaren uygulanan devletçi sanayileşme politikaları çerçevesinde demir-çelik sektörü, ekonomik bağımsızlık ve ulusal kalkınma hedeflerinin merkezinde yer almış; Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları ile başlayan süreç, planlı kalkınma döneminde Ereğli ve İskenderun tesislerinin devreye girmesiyle üretim kapasitesi ve ürün çeşitliliği bakımından genişlemiştir. 1980 sonrası dönemde liberalizasyon ve özelleştirme politikaları sektörün kurumsal yapısında önemli dönüşümlere yol açmış olsa da, üretim hacmindeki artışın dış ticaret dengesine kalıcı biçimde yansımadağı görülmektedir. Literatürde Türkiye'de demir-çelik sanayine ilişkin çalışmalar ağırlıklı olarak üretim kapasitesi artışı ya da sanayi politikalarının kurumsal boyutu üzerinde yoğunlaşırken, sektörün uzun dönemli üretim artışı ile dış ticaret performansı arasındaki ilişkinin tarihsel süreklilik içinde bütüncül biçimde ele alındığı çalışmalar sınırlı kalmıştır. Özellikle hammadde bağımlılığı, ürün kompozisyonu ve küresel rekabet koşullarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini Cumhuriyet dönemi boyunca karşılaştırmalı olarak irdeleyen analizlerin eksikliği dikkat çekmektedir. Bu çalışma, Cumhuriyet döneminde demir-çelik üretiminin farklı iktisat politikaları altında nasıl şekillendiğini ve üretim artışının dış ticaret yapısına ne ölçüde yansıdığını tarihsel ve nicel göstergeler ışığında inceleyerek, mevcut literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye’de demir-çelik sanayinin gelişimi tarihsel bir perspektifle ele alınmış ve araştırmada nitel araştırma yaklaşımına dayalı tarihsel araştırma modeli kullanılmıştır. Tarihsel araştırma modeli, geçmişte gerçekleşmiş ekonomik ve kurumsal süreçlerin yazılı belgeler, istatistikler ve literatür aracılığıyla incelenerek yorumlanmasına dayanmaktadır ve özellikle iktisat tarihi çalışmalarında ekonomik yapıların zaman içindeki dönüşümünü incelemek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de demir-çelik sektörünün gelişimi, uygulanan sanayileşme politikaları dikkate alınarak dönemsel bir sınıflandırma içinde incelenmiştir. Çalışmada sektörün gelişimi erken Cumhuriyet dönemi (1923–1950), planlı kalkınma dönemi (1960–1980) ve 1980 sonrası liberalizasyon süreci olmak üzere üç temel dönemde değerlendirilmiştir. Bu dönemlendirme, devletin sanayi yatırımlarındaki rolü, planlı kalkınma politikaları ve dışa açılma sürecinin ekonomik yapı üzerindeki etkileri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Böylece demir-çelik sanayinin kuruluş sürecinden küresel piyasa koşullarına uyum sağlayan üretim yapısına geçişi tarihsel bir çerçevede ele alınmıştır (Karasar, 2016).

Araştırmada kullanılan veriler büyük ölçüde ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Demir-çelik üretimi ile sektörün dış ticaretine ilişkin nicel veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dünya Bankası ve World Steel Association tarafından yayımlanan istatistiklerden derlenmiştir. Bu veriler üretim miktarındaki değişim, ihracat ve ithalat yapısı ile sektörün uluslararası konumu gibi göstergelerin incelenmesinde kullanılmıştır. Nicel verilerin yanında sektördeki kurumsal ve politik gelişmelerin değerlendirilmesinde kalkınma planları, resmi raporlar ve ilgili iktisat tarihi literatüründen yararlanılmıştır. Özellikle kalkınma planları, kamu yatırımları ve sanayi politikalarının yönünü ortaya koyması bakımından çalışmanın temel başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Verilerin değerlendirilmesinde tarihsel karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda demir-çelik üretimi ve dış ticaret göstergeleri dönemler itibarıyla karşılaştırılmış, sektörün üretim kapasitesi, dış ticaret yapısı ve sanayi politikalarındaki değişimler birlikte ele alınmıştır. Öncelikle Türkiye ekonomisinin sanayileşme süreci dönemlere ayrılmış, ardından üretim ve dış ticaret verileri bu dönemler çerçevesinde incelenmiştir. Son aşamada ise kalkınma planları ve literatürden elde edilen bulgular kullanılarak sektördeki yapısal dönüşüm yorumlanmıştır. Böylece Türkiye’de demir-çelik sanayinin kuruluş döneminden başlayarak planlı kalkınma süreci ve 1980 sonrası liberal ekonomik dönüşüm içinde geçirdiği değişim bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Kuramsal Çerçeve

İthal ikameci sanayileşme yaklaşımı, özellikle 1930–1970 döneminde Latin Amerika, Asya ve Orta Doğu’daki birçok gelişmekte olan ülkede yaygın biçimde uygulanmıştır. Bu yaklaşım, uluslararası piyasalarda rekabet gücü sınırlı olan ekonomilerin, sanayi malları ithalatına olan bağımlılıklarını azaltmayı ve yerli üretim kapasitesini artırmayı hedeflemiştir. İthal ikameci modelde devlet; yüksek sabit sermaye gereksinimi, uzun geri dönüş süresi ve stratejik önem taşıyan sektörlerde doğrudan yatırımcı, düzenleyici ve koruyucu bir rol üstlenmiştir. Gümrük tarifeleri, ithalat kotaları ve kamu iktisadi teşebbüsleri bu modelin temel politika araçları arasında yer almıştır (Gerschenkron, 1962; Hirschman, 1958).

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanını izleyen dönemde sanayileşme politikaları, büyük ölçüde ithal ikameci bir çerçeve içerisinde şekillenmiştir. Özellikle 1930’lu yıllarda yaşanan Büyük Buhran’ın dış ticaret üzerindeki olumsuz etkileri, devletin sanayileşme sürecine daha aktif biçimde müdahil olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda demir-çelik sanayi, savunma, ulaştırma ve makine imalatı gibi sektörlerle girdi sağlaması nedeniyle stratejik bir alan olarak değerlendirilmiş ve kamu öncülüğünde kurulmuştur. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar, demir-çelik üretimini yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ulusal bağımsızlık ve kalkınma hedeflerinin bir unsuru hâline getirmiştir (Korum, 1977; Pamuk, 2014). Devlet öncülüğünde kurulan demir-çelik tesisleri, uzun yıllar boyunca gümrük korumaları ve kamu destekleri aracılığıyla korunmuş; bu durum sektörün belirli bir üretim kapasitesine ulaşmasını sağlamıştır. Ancak ithal ikameci sanayileşme modeli, zamanla verimlilik sorunları, teknolojik yeniliklerin sınırlı kalması ve ara malı ile hammadde ithalatına olan bağımlılığın devam etmesi gibi yapısal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de demir-çelik sanayinin gelişimi, ithal ikameci politikaların hem sağladığı kazanımları hem de ortaya çıkardığı sınırlılıkları yansıtan tipik bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Cumhuriyet Döneminde Demir-Çelik Üretiminin Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde sanayi üretiminin sınırlı kalmasının önemli nedenlerinden biri, yerli sermaye birikiminin yetersizliği ve sanayi yatırımlarının büyük ölçüde yabancı sermaye ve imtiyazlı şirketler tarafından gerçekleştirilmesidir. Özellikle demiryolu, maden ve liman yatırımları gibi altyapı ve sanayi faaliyetlerinde yabancı sermayenin belirleyici rol oynadığı bilinmektedir (Quataert, 1993; Pamuk, 2014). Bu durum Osmanlı ekonomisinde sanayileşmenin sınırlı kalmasına ve ağır sanayi yatırımlarının gelişememesine yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde ise devlet öncülüğünde uygulanan sanayileşme politikalarıyla birlikte demir-çelik sektörü stratejik bir alan olarak ele alınmış ve 1937 yılında Karabük Demir-Çelik Fabrikasının kurulmasıyla Türkiye’de modern ağır sanayinin temelleri atılmıştır. Bu süreç, Osmanlı döneminde yabancı sermayeye dayalı ekonomik yapıdan devlet öncülüğünde ulusal sanayileşme modeline geçişin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Ahmad, 1993; Tezel, 1994). Cumhuriyet döneminde geliştirilen bu sanayi politikaları daha sonraki yıllarda Ereğli ve İskenderun gibi demir-çelik merkezlerinin oluşmasına zemin hazırlamış ve Türkiye’de ağır sanayi sektörünün gelişimini hızlandırmıştır (Birvural, 2021). Cumhuriyet döneminde demir-çelik üretiminin gelişimi, Türkiye’de sanayileşme sürecinin genel karakteriyle yakından ilişkilidir. Osmanlı Devleti’nden devralınan sınırlı sanayi altyapısı, yeni kurulan Cumhuriyet’in ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda sanayileşmeyi devlet öncülüğünde ele almasını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede ağır sanayi yatırımları, yalnızca ekonomik büyümenin değil, aynı zamanda ulusal bağımsızlığın ve savunma kapasitesinin güçlendirilmesinin de bir aracı olarak görülmüştür. Demir-çelik sektörü, ulaştırma, makine imalatı ve inşaat gibi temel sektörlerle girdi sağlaması nedeniyle sanayileşme stratejisinde öncelikli bir konuma yerleştirilmiştir. Nitekim Cumhuriyet’in ilk yıllarında izlenen devletçi politikalar, demir-çelik üretiminin kamu eliyle kurulmasını ve planlı biçimde geliştirilmesini hedeflemiş; bu yaklaşım, sonraki dönemlerde üretim kapasitesinin genişlemesine ve sektörün kurumsal bir yapıya kavuşmasına zemin hazırlamıştır (Tezel, 1994; Pamuk, 2014). Bu bağlamda erken Cumhuriyet dönemi, Türkiye’de modern demir-çelik sanayinin temellerinin atıldığı kritik bir evre olarak değerlendirilebilir.

Erken Cumhuriyet Dönemi (1923–1950)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de sanayileşme süreci, Osmanlı Devleti'nden devralınan sınırlı üretim altyapısı ve sermaye birikimi eksikliği nedeniyle büyük ölçüde devlet öncülüğünde şekillenmiştir. 1930'lu yıllarda benimsenen devletçilik politikaları, özellikle ağır sanayi yatırımlarının kamu eliyle gerçekleştirilmesini öngörmüş; bu çerçevede demir-çelik sanayi, ekonomik kalkınmanın temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Küresel ölçekte 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın dış ticareti daraltıcı etkileri, Türkiye'nin sanayi mallarında dışa bağımlılığını azaltma yönündeki politikalarını hızlandırmıştır. Bu dönemin en önemli sanayi yatırımlarından biri, 1937 yılında üretime başlayan Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları'dır. Karabük tesisleri, Türkiye'nin ilk entegre demir-çelik fabrikası olmasının yanı sıra, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın somut çıktılarından biri olarak planlı sanayileşme anlayışının simgesi hâline gelmiştir. Fabrikanın kuruluşu, yalnızca demir-çelik üretimini başlatmakla kalmamış; aynı zamanda yeni bir sanayi kentinin oluşmasına zemin hazırlayarak bölgesel kalkınma üzerinde de belirleyici etkiler yaratmıştır (Korum, 1977). Erken Cumhuriyet döneminde Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları'nın üretim kapasitesi sınırlı olmakla birlikte, tesisin temel amacı kısa vadeli kârlılıktan ziyade uzun vadeli sanayi altyapısının oluşturulması olmuştur. Bu yaklaşım, demir-çelik sanayinin savunma, ulaştırma ve makine imalatı gibi sektörlerle girdi sağlaması nedeniyle stratejik bir sektör olarak görülmesinin doğal bir sonucudur. Nitekim bu dönemde demir-çelik üretimi, dış ticarete konu bir faaliyet olmaktan çok, iç talebi karşılamaya ve sanayileşmenin kurumsal temellerini oluşturmaya yönelik bir politika aracı olarak kullanılmıştır (Pamuk, 2014; Tezel, 1994).

Planlı Kalkınma Dönemi (1960–1980)

1960 sonrası dönemde Türkiye'de sanayileşme politikaları, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan kalkınma planları çerçevesinde daha sistematik bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu planlarda demir-çelik sektörü, sanayi yapısının derinleştirilmesi ve ara malı üretiminin artırılması hedefleri doğrultusunda öncelikli sektörler arasında yer almıştır. Özellikle ulaştırma, makine imalatı ve inşaat sektörlerinde artan yassı ve uzun mamul talebi, mevcut üretim kapasitesinin yetersizliğini ortaya koymuş; bu durum yeni entegre tesis yatırımlarını zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede 1965 yılında üretime başlayan Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları (ERDEMİR), Türkiye demir-çelik sanayinde yapısal bir dönüşümün başlangıcını oluşturmuştur. ERDEMİR'in faaliyete geçmesiyle birlikte yassı çelik üretimi önemli ölçüde artmış; otomotiv, beyaz eşya ve makine imalatı gibi sanayi kollarının girdi ihtiyacının yurt içinden karşılanması mümkün hâle gelmiştir. Planlı kalkınma döneminde gerçekleştirilen bir diğer önemli yatırım ise 1975 yılında üretime başlayan İskenderun Demir ve Çelik Fabrikaları (İSDEMİR) olmuştur. İSDEMİR, uzun mamul üretimine odaklanarak özellikle inşaat ve altyapı yatırımlarının girdi ihtiyacını karşılamış; böylece demir-çelik sanayinin bölgesel ve ürün bazlı çeşitlenmesine katkı sağlamıştır.

ERDEMİR ve İSDEMİR yatırımları sayesinde planlı kalkınma döneminde demir-çelik sektörü, yalnızca üretim miktarı açısından değil, ürün çeşitliliği ve sanayi kollarıyla kurduğu ileri-geri bağlantılar bakımından da önemli bir gelişme göstermiştir (Korum, 1977). Planlı dönemde uygulanan gümrük korumaları ve kamu destekleri, sektörün ölçek ekonomilerine ulaşmasını kolaylaştırmış; ancak bu yapı aynı zamanda rekabet baskısının sınırlı kalmasına ve verimlilik artışlarının görece yavaş gerçekleşmesine yol açmıştır. Buna rağmen ERDEMİR ve

İSDEMİR yatırımları, Türkiye'nin sanayi yapısında ara malı üretimini güçlendiren ve ithalat bağımlılığını kısmen azaltan temel dönüm noktaları arasında değerlendirilmektedir (Tezel, 1994; Pamuk, 2014).

Tablo 1. Kamu Tarafından Kurulan Demir-Çelik Fabrikaları

	Karabük Demir-Çelik	ERDEMİR	İSDEMİR
Kuruluş Yılı	1937	1965	1975
Kuruluş Amacı	İlk ağır sanayi yatırımı, ithal ikamesi	Yassı çelik üretimi, sanayi girdisi	Uzun mamul üretimi, altyapı ve inşaat
Ürün Yapısı	Uzun mamul ağırlıklı	Yassı mamuller	Uzun mamuller
Konum	Karabük (İç Karadeniz)	Ereğli – Zonguldak	İskenderun – Hatay
Liman Erişimi	Yok	Var	Var
Sanayiye Etkisi	Başlangıç kurumsallaşma	Sanayi derinleşmesi	Bölgesel yayılma
1980 Sonrası Durum	Görelî gerileme	Rekabetçi dönüşüm	Kapasite artışı ve özelleştirme

Kaynak: Korum (1977), Tezel (1994), Pamuk (2014) ve Devlet Planlama Teşkilatı (1973) temel alınarak yazar tarafından derlenmiştir.

Bu karşılaştırma, Türkiye’de demir-çelik sanayinin zamansal, mekânsal ve işlevsel olarak nasıl evrildiğini göstermektedir. Karabük tesisleri sanayileşmenin başlangıç aşamasını temsil ederken, ERDEMİR ve İSDEMİR yatırımları sektörel derinleşme ve bölgesel yayılma sürecinin ürünleri olarak ortaya çıkmıştır. Planlı kalkınma döneminde demir-çelik yatırımlarının kıyı bölgelerine yönelmesi, sanayinin mekânsal dağılımında önemli bir kırılmaya işaret etmektedir. Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları (ERDEMİR) ve İskenderun Demir ve Çelik Fabrikaları (İSDEMİR) tesislerinin liman kentlerinde kurulması, hammadde temini ve dış ticaret maliyetlerinin azaltılması açısından stratejik bir tercih olmuştur. Zonguldak–Ereğli hattı, taşkömürü havzasına yakınlığı ve Karadeniz üzerinden dış pazarlara erişim imkânı sayesinde erken dönemde sanayileşmenin çekim merkezlerinden biri hâline gelmiştir. ERDEMİR’in faaliyete geçmesiyle birlikte bölgede yan sanayi, liman hizmetleri ve nitelikli işgücü talebi artmış; bu durum bölgesel gelir ve istihdam yapısını dönüştürmüştür (Korum, 1977). Benzer biçimde Hatay–İskenderun ekseninde kurulan İSDEMİR, Akdeniz havzasında yeni bir sanayi odağının oluşmasını sağlamıştır. İSDEMİR yatırımı, yalnızca demir-çelik üretimle sınırlı kalmamış; lojistik, enerji ve inşaat sektörleriyle güçlü bağlantılar kurarak Doğu Akdeniz’de sanayinin coğrafi olarak yayılmasına katkıda bulunmuştur. Bu gelişme, Türkiye’de sanayileşmenin belirli merkezlerde yoğunlaşması yerine çok merkezli bir yapıya evrilmesine zemin hazırlamıştır (Pamuk, 2014).

1980 Sonrası Özelleştirme ve Yapı Değişimi: İSDEMİR Örneği

1980 sonrası dönemde uygulanan dışa açık büyüme ve serbestleşme politikaları, demir-çelik sektörünün kurumsal yapısını da önemli ölçüde etkilemiştir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin verimlilik sorunları ve artan küresel rekabet baskısı, sektörde yeniden yapılanma ve özelleştirme politikalarını gündeme getirmiştir. Bu süreçte İskenderun Demir ve Çelik Fabrikaları, yapısal dönüşümün en belirgin örneklerinden biri olmuştur. İSDEMİR’in 2000’li yıllarda özelleştirilmesiyle birlikte tesis, kapasite artırımı, teknolojik modernizasyon ve ürün çeşitliliği açısından önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Özelleştirme sonrası dönemde üretim süreçlerinin daha piyasa odaklı hâle gelmesi, maliyet yapısının iyileştirilmesi ve ihracata yönelik üretimin artması dikkat çekmiştir. Bununla birlikte, özelleştirme süreci istihdam yapısında değişimler ve bölgesel sosyal etkiler bakımından tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Tezel, 1994). İSDEMİR örneği, Türkiye’de demir-çelik sanayinin 1980 sonrası dönemde kamu

öncülüğünden özel sektör ağırlıklı bir yapıya geçişini ve bu geçişin üretim, rekabet ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından açıklayıcı bir vaka niteliği taşımaktadır.

Türkiye’de Demir-Çelik Üretimi: Sayısal Görünüm

Türkiye’de demir-çelik üretiminin gelişimi, Cumhuriyet dönemindeki sanayileşme stratejilerinin ve ekonomi politikalarının nicel bir yansıması niteliğindedir. Özellikle kamu öncülüğünde başlatılan ağır sanayi yatırımları, 1980 sonrası dönemde özel sektörün artan rolüyle birlikte üretim kapasitesinde belirgin bir artışa yol açmıştır. Tablo 2, seçilmiş yıllar itibarıyla Türkiye’de ham çelik üretiminin uzun dönemli seyrini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Cumhuriyet Dönemi Ham Çelik Üretimi

Yıl	Ham Çelik Üretimi (Milyon Ton)
1940	0,18
1960	1,4
1980	4,1
2000	14,3
2010	29,1
2023	33,7

NOT: Veriler World Steel Association ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerinden derlenmiştir (World Steel Association, 2024; TÜİK, 2024).

Tablo 2’de yer alan veriler, Türkiye’de ham çelik üretiminin özellikle 1980 sonrasında hızla arttığını göstermektedir. 1940–1960 döneminde üretim artışı sınırlı kalırken, planlı kalkınma döneminde kapasite genişlemesi ivme kazanmıştır. Asıl kırılma ise 1980 sonrası dönemde yaşanmış; ihracata dayalı büyüme stratejisi, özel sektör yatırımları ve ark ocaklı tesislerin yaygınlaşması üretim hacmini önemli ölçüde artırmıştır. Bununla birlikte 2010 sonrası dönemde artış hızının görece yavaşlaması, küresel çelik piyasalarındaki arz fazlası ve talep dalgalanmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Demir-Çelik Sektörünün Dış Ticareti

Demir-çelik sektörü, üretim kapasitesindeki artışa rağmen dış ticaret dengesi açısından yapısal sorunlar barındırmaktadır. Özellikle hammadde niteliğindeki hurda demir ve yassı çelik ithalatı, sektörün dışa bağımlılığını sürdürmesine neden olmaktadır. Tablo 2, seçilmiş yıllar itibarıyla Türkiye’nin demir-çelik dış ticaretine ilişkin temel göstergeleri sunmaktadır.

Tablo 3. Cumhuriyet Dönemi Ham Çelik Üretimi

Yıl	İhracat	İthalat
1990	1,1	2,3
2000	3,4	5,6
2010	10,3	16,1
2020	13,2	18,8
2023	16,5	24,0

NOT: Dış ticaret verileri TÜİK ve Dünya Bankası istatistiklerinden derlenmiştir (TÜİK, 2024; World Bank, 2024).

Tablo 3'te yer alan veriler, demir-çelik sektöründe ihracatın yıllar itibarıyla artış eğiliminde olduğunu; ancak ithalatın sürekli olarak ihracatın üzerinde seyrettiğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin üretim kapasitesine rağmen özellikle hurda demir, alaşımlı çelik ve yassı mamuller açısından dışa bağımlılığının devam ettiğine işaret etmektedir. 2010 sonrası dönemde ihracattaki artış, Orta Doğu ve Kuzey Afrika pazarlarına yönelimin bir sonucu olarak değerlendirilebilirken, ithalattaki yükseliş küresel girdi fiyatları ve iç talep artışıyla ilişkilendirilebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde, demir-çelik sektörünün dış ticaret performansı, üretim artışının otomatik olarak dış ticaret dengesine olumlu yansımadağını göstermekte; yapısal dönüşüm ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Demir-Çelik Sektörü, Bölgesel Kalkınma ve Yoksulluk

Demir-çelik sektörü gibi ağır sanayi faaliyetleri, sanayileşme sürecinde yüksek ölçekli üretim yapıları, ileri teknoloji kullanımı ve geniş üretim ağları aracılığıyla yerel ekonomiler üzerinde önemli sosyo-ekonomik etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Sanayi yatırımları yalnızca doğrudan üretim istihdamı yaratmakla kalmamakta; aynı zamanda tedarik zinciri, lojistik, enerji, inşaat ve çeşitli hizmet sektörleri üzerinden dolaylı ekonomik faaliyetleri genişleterek bölgesel gelir düzeylerini artırabilmektedir. Ağır sanayi yatırımlarının bulunduğu bölgelerde oluşan bu çarpan etkisi, yerel üretim yapısının çeşitlenmesine ve sanayi çevresinde yeni ekonomik kümelenmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Kalkınma ekonomisi literatürü, imalat sanayinin büyümesinin gelişmekte olan ülkelerde hem istihdam yaratma hem de üretkenlik artışı yoluyla yoksulluğun azaltılmasında kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Amsden, 2001). Sanayileşme sürecinde özellikle emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçiş aşamalarında ortaya çıkan istihdam artışı, düşük ve orta gelirli grupların işgücü piyasasına entegrasyonunu kolaylaştırarak gelir dağılımının iyileşmesine katkı sağlayabilmektedir. Sanayi üretimindeki genişleme, işgücü talebini artırarak hem doğrudan üretim alanlarında hem de yan sanayi ve hizmet sektörlerinde yeni istihdam olanakları yaratmaktadır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimden kentsel alanlara yönelen işgücünün üretim süreçlerine dahil edilmesini sağlayarak yoksulluk oranlarının düşürülmesinde önemli bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Szirmai, 2012; Rodrik, 2016). Benzer biçimde, imalat sektörünün üretim zincirleri aracılığıyla oluşturduğu ileri ve geri bağlantılar, bölgesel ekonomik faaliyetleri yoğunlaştırarak yerel gelir düzeylerinin yükselmesine ve ekonomik çeşitliliğin artmasına katkı sağlamaktadır. Bu süreç özellikle sanayi kümelenmelerinin olduğu bölgelerde daha belirgin hale gelmekte ve yerel ekonomik büyümenin hızlanmasına yol açmaktadır (Felipe, Mehta, & Rhee, 2019). Sanayi kümelenmelerinin ortaya çıkardığı bu mekânsal yoğunlaşma etkisi, teknoloji transferi, bilgi yayılımı ve verimlilik artışı gibi unsurlar aracılığıyla bölgesel kalkınmayı hızlandırabilmektedir (Acemoglu & Robinson, 2012). Türkiye'de demir-çelik sektörünün gelişimi de benzer biçimde belirli sanayi merkezlerinde yoğunlaşarak bölgesel ekonomik dönüşüm süreçlerini desteklemiştir. Cumhuriyet döneminde kurulan Karabük Demir-Çelik Fabrikası ile başlayan ağır sanayi yatırımları, daha sonra Ereğli ve İskenderun gibi liman kentlerinde gelişen entegre tesislerle genişlemiş ve bu bölgelerde önemli istihdam olanakları yaratmıştır. Demir-çelik sektörünün gelişimi yalnızca doğrudan üretim istihdamı ile sınırlı kalmamış; liman faaliyetleri, taşımacılık, enerji üretimi, makine ve metal işleme sanayi gibi alanlarda da ekonomik faaliyetlerin artmasına katkı sağlamıştır. Bu durum söz konusu sanayi merkezlerinde gelir seviyesinin yükselmesine ve bölgesel ekonomik canlılığın artmasına zemin hazırlamıştır (Pamuk, 2014). Bununla birlikte demir-çelik sektörünün sermaye ve teknoloji yoğun yapısı nedeniyle istihdam yaratma kapasitesinin belirli sınırlar içinde kaldığı da bilinmektedir. Bu nedenle sektörün yoksulluğu azaltıcı etkisinin kalıcı olabilmesi; yerel

yan sanayinin geliştirilmesi, nitelikli işgücünün artırılması, teknolojik kapasitenin güçlendirilmesi ve katma değeri yüksek üretim yapısına geçilmesi gibi tamamlayıcı sanayi politikalarının uygulanmasına bağlıdır. Bu bağlamda demir-çelik sektörünün bölgesel kalkınmaya katkısının sürdürülebilir hale gelmesi, üretim ağlarının genişletilmesi ve sanayi ekosisteminin bütüncül biçimde geliştirilmesiyle mümkün olabilmektedir (Birvural, 2026).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Cumhuriyet dönemi boyunca demir-çelik sanayinin gelişimi, Türkiye’de uygulanan sanayileşme stratejilerinin ve iktisat politikalarının somut bir yansıması niteliğindedir. Erken Cumhuriyet döneminde devletçi politikalar çerçevesinde kurulan sektör, planlı kalkınma döneminde entegre tesis yatırımlarıyla ölçek kazanmış; böylece sanayi yapısının derinleşmesine ve ara malı üretiminin artmasına katkı sağlamıştır. Bu süreçte Karabük, Ereğli ve İskenderun tesisleri yalnızca üretim kapasitesini artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel sanayileşmenin mekânsal dağılımını da dönüştürmüştür. 1980 sonrası dönemde liberalizasyon ve dışa açılma politikaları, demir-çelik sanayini küresel rekabet koşullarına daha açık hâle getirmiştir. Bu dönüşüm, özel sektör yatırımlarının artması ve üretim teknolojilerinin yenilenmesi açısından önemli kazanımlar sağlamış olmakla birlikte, sektörün dış ticaret dengesinde kalıcı bir iyileşme yaratamamıştır. Özellikle hurda demir ve yassı çelik ithalatına olan bağımlılığın devam etmesi, üretim artışının dış ticaret açığını azaltıcı bir etki doğurmasını sınırlamıştır. Bu durum, demir-çelik sanayinin nicel büyümesinin nitel dönüşümle yeterince desteklenemediğini göstermektedir. Bu çalışmanın güçlü yönlerinden biri, demir-çelik sektörünü yalnızca üretim kapasitesi artışı üzerinden değil, aynı zamanda dış ticaret yapısı ve iktisat politikaları bağlamında uzun dönemli bir perspektifle ele almasıdır. Farklı dönemlerde uygulanan sanayi politikalarının sektör üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Türkiye’nin sanayileşme deneyiminin süreklilik ve kırılma noktalarını görünür kılmaktadır. Bununla birlikte çalışma, ağırlıklı olarak ikincil veri kaynaklarına dayandığından, firma düzeyinde verimlilik, maliyet yapısı ve teknolojik farklılaşma gibi mikro ölçekli unsurları kapsam dışı bırakmaktadır. Bu durum, elde edilen bulguların sektörel genelleme düzeyinde kalmasına neden olmaktadır. Demir-çelik sektörü, Türkiye’nin sanayileşme tarihinin temel bileşenlerinden biri olarak Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar ekonomik kalkınma sürecinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde milli kalkınma ve ekonomik bağımsızlık hedefleri doğrultusunda kamu öncülüğünde kurulan sektör, planlı kalkınma döneminde entegre tesis yatırımlarıyla güçlenmiş; 1980 sonrası dönemde ise küresel piyasalara entegre bir yapıya kavuşmuştur. Bu tarihsel süreç, Türkiye’de sanayileşmenin devletçilikten piyasa ağırlıklı bir yapıya evrildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte üretim kapasitesindeki artışa rağmen demir-çelik sektörünün dış ticaret dengesinde kalıcı bir iyileşme sağlayamaması, sektörün yapısal sorunlarının devam ettiğine işaret etmektedir. Hammadde temininde dışa bağımlılık, ürün kompozisyonunun ağırlıklı olarak düşük ve orta katma değerli mamullerden oluşması ve küresel çelik piyasalarındaki dalgalanmalar, sektörün dış ticaret performansını sınırlayan başlıca unsurlar arasında yer almaktadır.

ÖNERİLER

Çalışmada Türkiye’de demir-çelik sanayinin geleceği, yalnızca üretim miktarının artırılmasına değil, üretimin niteliğinin dönüştürülmesine bağlı görünmektedir. Öte yandan demir-çelik sektörünün istihdam yaratma kapasitesi ve yan sanayi bağlantıları dikkate alındığında, sektörün bölgesel kalkınma ve yoksullukla mücadele açısından da

önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Özellikle sanayi kümelenmelerinin geliştiği bölgelerde lojistik, enerji, makine imalatı ve hizmet sektörlerinde ortaya çıkan dolaylı istihdam olanakları, yerel gelir düzeyinin yükselmesine katkı sağlayabilmektedir. Bu çerçevede demir-çelik sanayinin yoksulluğun azaltılmasına daha güçlü katkı sağlayabilmesi için yerel yan sanayi ağlarının güçlendirilmesi, mesleki eğitim programları aracılığıyla nitelikli işgücünün artırılması ve sanayi bölgelerinde küçük ve orta ölçekli işletmelerin üretim zincirine entegrasyonunun desteklenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca bölgesel kalkınma politikaları kapsamında sanayi yatırımlarının çevresinde oluşan ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, sanayi kaynaklı büyümenin yerel gelir dağılımına daha dengeli biçimde yansımaya katkı sağlayabilir. Sonuç olarak, demir-çelik sektöründe izlenecek politikaların yalnızca üretim kapasitesini artırmaya odaklanması yeterli değildir. Yerli hammadde kullanımının artırılması, katma değeri yüksek ve teknoloji yoğun ürünlere yönelim ile çevresel sürdürülebilirliği önceleyen üretim modellerinin geliştirilmesi sektörün rekabet gücünü artıracaktır. Özellikle yeşil çelik teknolojilerine geçiş, karbon düzenlemeleri karşısında rekabet gücünün korunması açısından kritik önem taşımaktadır. Bununla birlikte sanayi politikalarının istihdam yaratma kapasitesi ve bölgesel kalkınma etkileri dikkate alınarak tasarlanması, demir-çelik sektörünün ekonomik büyümenin yanı sıra yoksullukla mücadeleye de katkı sağlayan bir kalkınma aracı hâline gelmesine imkân tanıyacaktır. Gelecek araştırmaların firma düzeyinde verimlilik analizleri, karbon maliyetlerinin sektörel etkileri ve demir-çelik sanayinin bölgesel kalkınma ile yoksulluk üzerindeki uzun dönemli sonuçlarına odaklanması, literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. Crown Business.
- Ahmad, F. (1993). *The making of modern Turkey*. Routledge.
- Amsden, A. H. (2001). *The rise of the rest: Challenges to the West from late-industrializing economies*. Oxford University Press.
- Birvural, A. (2021). Osmanlı Devleti'nde yabancı sermaye. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 7(36), 1144–1154.
- Birvural, A. (2026). Türkiye'de sosyal harcamaların tarihsel gelişimi ve karşılaştırmalı verimlilik analizi. *Sosyal Güvence Dergisi*, 29, 2063–2087. <https://doi.org/10.21441/sosyalguvence.1779428>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). *Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973–1977)*. DPT Yayınları.
- Erdemir. (2023). *Faaliyet raporu*. <https://www.erdemir.com.tr>
- Felipe, J., Mehta, A. & Rhee, C. (2019). Manufacturing matters... but it's the jobs that count. *Cambridge Journal of Economics*, 43(1), 139–168. <https://doi.org/10.1093/cje/bey022>
- Gerschenkron, A. (1962). *Economic backwardness in historical perspective*. Harvard University Press.
- Hirschman, A. O. (1958). *The strategy of economic development*. Yale University Press.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler ve teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Korum, U. (1977). *Türk sanayinin yapısı ve gelişimi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- OECD. (2020). *Income inequality (indicator)*. <https://doi.org/10.1787/459aa7f1-en>
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Rodrik, D. (2016). Premature deindustrialization. *Journal of Economic Growth*, 21(1), 1–33. <https://doi.org/10.1007/s10887-015-9122-3>
- Quataert, D. (1993). *Ottoman manufacturing in the age of the Industrial Revolution*. Cambridge University Press.
- Szirmai, A. (2012). Industrialisation as an engine of growth in developing countries, 1950–2005. *Structural Change and Economic Dynamics*, 23(4), 406–420. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2011.01.005>
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923–1950)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Sanayi ve dış ticaret istatistikleri*. <https://www.tuik.gov.tr>
- World Bank. (2020). *Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)*. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS>
- World Steel Association. (2024). *World steel statistical yearbook*. <https://worldsteel.org>

Etik Metni: “Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmeyen bir çalışmadır.” “Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazara aittir.

Yazar(lar)ın Katkı Oranı Beyanı: Yazarın katkı oranı %100’dür.

KATKI ORANI	KATKIDA BULUNAN YAZAR(LAR)
Fikir ve Kavramsal Örgü	Murat Kaymaz
Literatür Tarama	Murat Kaymaz
Yöntem	Murat Kaymaz
Veri Toplama	Murat Kaymaz
Verilerin Analizi	Murat Kaymaz
Bulgular	Murat Kaymaz
Tartışma ve Yorum	Murat Kaymaz

Finansal Destek: Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş Onam Beyanı: Çalışmada onam formu gerekmemektedir.

Veri Kullanılabilirlik Beyanı: Bu bölümde verilerin kullanılabilirliğine ilişkin bilgilere yer verilmelidir.

Çıkar Çatışması: Yazarın herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması bulunamamaktadır.

Bu eser CC BY (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.tr>) ile lisanslanmıştır.

Sorumluluk Reddi/Yayınca Notu: Tüm yayınlarda yer alan ifade, görüş ve veriler yazarın görüşleridir. IJETSAR ve/veya editör(ler), içerikte belirtilen herhangi bir fikir, yöntem, talimat veya üründen kaynaklanan kişiler veya mülke yönelik zararlardan ve ihlallerden sorumlu değildir.